

УДК 336.71(477)

Пугач А. М.

*доктор наук із державного управління,
завідувач кафедри менеджменту та публічного управління
Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

Демчук Н. І.

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів та банківської справи
Дніпровського державного аграрно-економічного університету*

Pugach A. M.

*Doctor of Science in Public Administration
Head of the Department of Management and Public Administration
Dnipro State Agrarian and Economic University*

Demchuk N. I.

*Doctor of Economic Sciences
Professor of the Department of Finance and Banking
Dnipro State Agrarian and Economic University*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів державного регулювання банківського сектору в умовах економічної кризи. Розглянуто поняття банківського нагляду, визначені його основні принципи та завдання. Визначені основні повноваження регулятивно-наглядових органів України. Зазначені основні цілі, які стоять перед банківським надглядом, обґрунтована їхня суть. Досліджений характер впливу глобальної економічної кризи на стан банківського сектору та на його регулювання з боку держави.

Ключові слова: банківський сектор, державне регулювання, пруденційний надгляд, банки, банківські ризики, економічна криза, банківський надгляд.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних реаліях банківський сектор економіки опанує важливі переваги у державі і є інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці України. Від ефективного функціонування банківського сектору залежить успішне виконання основних його функцій, таких як розподіл внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулювання грошового обігу, кредитування, фінансування та досягнення інших економічних і соціальних успіхів держави. Регулювання банківського сектору державою в умовах економічної кризи відіграє дуже важливу макроекономічну роль, бо безпосередньо процес регулювання банківського сектору в широкому розумінні охоплює декілька відносно самостійних аспектів: грошово-кредитне регулювання, надгляд за банківською діяльністю, валютне регулювання, податково-правове регулювання. Тому дискусійне питання щодо процесу державного регулювання банківської системи є актуальним [1, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес державного регулювання банківського сектору в умовах економічної кризи був предметом наукових пошуків

зарубіжних науковців: А. Бергера, С. Девіса, К. Джеймса, Б. Едвардса, Дж. Селбі, Дж. Сінкі, П. Роуза, К. Редхерда, Е. Хелферта, М. Фланнері, У. Фольмера, П. Хорвіца, а також вітчизняних науковців: О. Барановського, А. Гальчинського, В. Гейця, Р. Гриценка, О. Дзюблюка, А. Спіфанова, В. Коваленко, Л. Конопатської, О. Коренєвої, В. Корнєєва, В. Кротюка, І. Лютого, І. Мамонової, В. Міщенко, А. Мороза, Л. Примостки, К. Раєвського, О. Реверчука, О. Сугоняко, М. Суржинського та інших [1, с. 35].

Мета. На основі вищенаведеного сформулюємо завдання дослідження, яке полягає в оцінці теоретичних аспектів процесу державного регулювання банківського сектору України в умовах економічної кризи.

Результати дослідження. В умовах глобальної фінансової кризи банківський сектор України виявився неспроможним протидіяти зовнішнім та внутрішнім чинникам його дестабілізації. В Україні криза значною мірою була спровокована невирішеними проблемами в банківській системі. Простежується невідповідність вартості капіталу українських банків і термінів, на які вони надавали кредитні ресурси юридичним і фізичним особам (що спровокувало кредитні ризики і ризики ліквід-

ності). НБУ намагався протистояти кризі за допомогою впровадження важелів валютно-курсової політики, проте комерційні банки фактично знехтували державними інтересами, і переїміг «здоровий, конкурентний» егоїзм виживання, властивий усім учасникам ринку, коли кошти, виділені для забезпечення ліквідності, були використані на купівлю найбільш бажаної валюти, що спровокувало падіння курсу гривні, значну частину кризових процесів було породжено безпосередньо в банківській системі України [1, с. 37].

Більшість українських банків останнім часом значно знизили вимоги та стандарти щодо надання кредитів, не приховуючи підвищеного ступеня того ризику, на який ідуть. Зростання сукупного кредитного портфеля банків (у 50 разів за 5 років – це, по суті, кредитна лихоманка) привело до того, що позики надавались без оцінки кредитоспроможності клієнтів, натомість банки отримували великі обсяги «хворих» кредитів – понад 10% загального обсягу портфеля [1, с. 42].

Українські банки в умовах кризи не змогли сформувати модель антикризової діяльності. О. Барановський доходить висновку, що банківські кризи пов'язані з масовими закриттями та злиттям банків або їх поглинаннями державою, а також масовим вилученням населенням вкладів. Механізм появи банківських криз є дуже диверсифікованим: подорожчання національної валюти, валютизація активів банківської системи, високий рівень фінансових ризиків у банківській системі, переважання короткострокових зобов'язань у структурі боргу та інші [1, с. 45].

Заходи державного регулювання ліквідності банківської системи, як підкреслюють аналітики НБУ, мають компенсаційний характер. Кредитна політика комерційних банків, скерована на розширення споживчого кредитування за рахунок зовнішніх запозичень, була чинником підвищення ризиків. Крім того, кредити переважно використовувалися на поточну діяльність, що стимулює розвиток інфляційних процесів. В умовах відсутності товарної

пропозиції кредитування стимулює зростання імпорту та негативно позначається на платіжному балансі [3, с. 34].

Державне регулювання діяльності вітчизняних банків передбачає комплекс заходів, яких вживають відповідні державні органи для підтримання стабільності та ефективності банківської діяльності, обмеження негативних наслідків різноманітних ризиків. Головною метою регулювання банківської сфери є підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи загалом та захист інтересів кредиторів і вкладників [3, с. 36].

Банківське регулювання та нагляд здійснюються з метою забезпечення стабільності банківської системи. Необхідність банківського регулювання та нагляду з боку держави визначається суспільною природою банків. Банки функціонують як приватні структури, мета діяльності яких – отримання максимального прибутку. Водночас вони виконують суспільно корисні і необхідні функції, що робить регулювання та нагляд за їхньою діяльністю обґрунтованим і необхідним завданням [3, с. 38].

Основні завдання банківського регулювання зазначені на рисунку 1.

Правова інфраструктура банківського нагляду визначає право наглядового органу на отримання від банків офіційної звітності й іншої інформації необхідної в процесі нагляду, а також право проведення перевірок на місці.

Пруденційний нагляд над банківською системою традиційно здійснюється шляхом [3, с. 45]:

- заочного (зовнішнього) спостереження (за даними звітності, що надходять до наглядового органу);
- інспектування (оцінки та перевірки) безпосередньо на місцях.

Регулятивний нагляд за фінансово-кредитними установами здійснюється на основі постійного контролю (моніторингу) за фінансовими результатами їхньої діяльності та впровадження процесів ефективного управління ризиком. Нагляд – це циклічний процес, який починається з вивчення матеріалів попередньої візної пере-

Рис. 1. Основні завдання державного регулювання банківського сектору

Джерело: згруповано авторами за джерелом [3]

вірки й закінчується завершенням наступної виїзної перевірки [3, с. 46].

На відміну від аудиту банку, пруденційний нагляд здійснюється безперервно, а не «станом на певне число». Цей підхід, як правило, практикується «згори донизу» (оцінка політик, процедур, контролю і якості роботи), на відміну від «знизу догори» (перевірка рахунків, записів і операцій). Мета полягає в тому, щоб виконати оцінку стану банку і розпочати процес, який приведе до необхідної реакції органів нагляду [3, с. 47].

Фінансова нестабільність банківської системи зазвичай призводить до неплатоспроможності та банкрутства банків і, таким чином, до громадської недовіри до банків загалом. Також це зумовлює такі негативні макроекономічні наслідки:

- скорочення обсягу грошової маси;
- крах платіжної системи;
- завеликі та непередбачені обсяги зобов'язань уряду.

У країнах із розвинутою ринковою економікою працівники нагляду спираються на такі важливі складники. По-перше, це кодифікований звіт законів, які стосуються економічних одиниць та власності; по-друге, адекватні та чітко встановлені стандарти звітності та обліку; по-третє, система незалежного аудиту та оприлюднення для широкого загалу банківської звітності. Вирішення жодної з цих проблем не є безпосереднім обов'язком органів банківського нагляду, майже у кожній країні діють інші органи, які докладають значні зусилля для підвищення ефективності діяльності у цій сфері. До основних повноважень регулятивно-наглядових органів належать такі [3, с. 48]:

1) регулювання доступу до банківської системи;

2) забезпечення розумного регулювання діяльності банків, тобто такого, яке, з одного боку, не обмежує їхньої самостійності в підтриманні фінансової стабільності, а з іншого – передбачає певні вимоги до банків (наприклад, стосовно адекватності капіталу, ліквідності, дотримання нормативів, що регламентують банківські ризики);

3) регулярне отримання від банків звітності й проведення інспекційних перевірок у банках;

4) застосування заходів примусового впливу щодо проблемних банків, зокрема заборона оголошення і виплати дивідендів, накладання штрафів тощо;

5) контроль за неплатоспроможними банками, припинення їхньої діяльності, реорганізація та ліквідація банків.

Банківський нагляд може бути ефективним за умов виконання двох функцій – превентивної і захисної. Превентивна функція спрямована на те, щоб не допустити крах окремих банків або дестабілізації ринку загалом. Захисна функція передбачає заходи щодо нейтралізації негативних явищ, якщо такий крах або дестабілізація вже відбулися. Ця функція охоплює систему заходів реальної допомоги банкам, що потрапили в складну фінансову ситуацію, і систему гарантій депозитів, спрямовану на захист інтересів вкладників у разі банкрутства банків [3, с. 51].

В Україні функції банківського нагляду покладені на Національний банк України. Завдання і функції банківського нагляду визначаються завданнями і функціями Національного банку України стосовно проведення єдиної державної політики у галузі грошового обігу, кредитування, зміцнення грошової одиниці, організації міжбанківських розрахунків, координації діяльності банківської системи загалом.

Нині служба банківського нагляду Національного банку України скоординована по вертикалі й функціонує як єдина система у складі центрального апарату та

територіальних управлінь Національного банку України. У центральному апараті служба банківського нагляду представлена такими підрозділами [3, с. 52]:

- банківського регулювання і нагляду;
- методології банківського регулювання і нагляду;
- реєстрації та ліцензування;
- запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму.

Банківський нагляд спирається на наглядову модель, що містить ключові принципи (рис. 2). Головним завданням банківського нагляду НБУ є створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників банку, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банку. Найважливіша місія цієї структури – захистити діяльність банків від фатальних ризиків і захистити інтереси вкладників [3, с. 53].

Рис. 2. Ключові принципи наглядової моделі банківського нагляду

Джерело: згруповано авторами за джерелом [3]

Отже, цілі, які стоять перед банківським надглядом кожної країни і України зокрема, загалом такі [3, с. 58]:

1. Глобальні. Підвищення надійності та стабільності банківської системи. В основному банківський нагляд приділяє увагу стану всієї системи банків, хоча запобігання краху окремого банку або виникненню у ньому критичної ситуації є найкращим заходом для збереження здоров'я банківської системи загалом.

2. Локальні. Надійний захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти у банках; забезпечення їхньої довіри до фінансово-кредитної системи. Головна причина необхідності захисту вкладників полягає в тому, що вони не володіють інформацією для визначення розмірів ризиків у діяльності їхнього банку.

3. Потенційні:

- підвищення конкуренції у банківському секторі економіки і, як наслідок, запобігання зосередженню економічної потужності в одних руках (банківський нагляд покликаний сприяти зміцненню ефективної і конкурентної банківської системи, яка повинна чітко реагувати на потреби суспільства в якісних фінансових послугах, що надаються за розумною ціною);

- підвищення ефективності банківської справи та раціональний розподіл кредитів в економіці, але банків-

ський нагляд не може і не повинен надавати гарантію того, що банки не збанкрутують.

У ринковій економіці сучасності банкрутство є частиною процесу ризикових операцій. Однак питання про те, яким чином вирішується проблема банкрутства і як розподіляються збитки, – це значною мірою питання політичного характеру, прямо пов'язане з процесом прийняття рішень щодо того, чи необхідно (а якщо так, то в якому обсязі) використовувати державні кошти для підтримки банківської системи [2, с. 79].

Регулювання вітчизняної банківської системи знаходиться під значним тиском корпоративних інтересів комерційних банків, їхніх власників, певна частина яких є представниками правлячої еліти. Тому лише постійне та посилене втручання держави як регулятора може розірвати це замкнуте коло невирішених проблем ефективного функціонування фінансово-кредитних установ.

Системи нагляду та банківського регулювання в умовах глобальної фінансової кризи показали обмежену спроможність забезпечити повноцінне кредитування економіки. Тому виникла об'єктивна необхідність в адаптації системи банківського нагляду до посткризових умов.

Передумови глобальної фінансової кризи виникли за умов відносної стабільності основних фінансових інститутів та банківських систем і розпочалися за умов розбалансування процесів кредитування, заощадження, стра-

хування та інвестування. Запровадження регулюючих заходів в умовах обмеження кредитних ресурсів у банківській системі для зменшення її ризикованості неминуче приведе до зниження обсягів кредитування за рахунок зменшення частки проблемних кредитів, що має бути враховано у проведенні грошово-кредитної політики [2, с. 79].

Висновки. З наведеного вище можна дійти таких висновків:

1. Державне регулювання діяльності банків – це комплекс заходів, яких вживають відповідні державні органи для підтримання стабільності та ефективності банківської діяльності, обмеження негативних наслідків різноманітних ризиків. Головною метою регулювання банківського сектору є підвищення рівня надійності, стабільності банківської системи загалом та захист інтересів кредиторів та вкладників.

2. Регулювання банківської системи знаходиться під значним тиском корпоративних інтересів комерційних банків, їхніх власників, тому постійне втручання держави необхідне для нормального функціонування банківського сектору економіки країни.

3. Системи нагляду та банківського регулювання в умовах глобальної фінансової кризи показали обмежену спроможність забезпечити повноцінне кредитування економіки. Тому виникла об'єктивна необхідність в адаптації системи банківського нагляду до посткризових умов.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. Банківська криза: суть, фактори виникнення та особливості прояву / О. Барановський // Економіка України. 2010. № 2. С. 34–48.
2. Буковинський С.А. Уроки глобальної фінансової кризи: міжнародні проблеми реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду / С.А. Буковинський, Т.Е. Унковська, О.Л. Яременко // Економічна теорія. 2011. № 1. С. 79–90.
3. Банківське регулювання і нагляд: методологія та практика: монографія / за ред. В.В. Коваленко. Одеса : Атлант, 2013. 492 с.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. 14.(Дата звернення 23.09.18).
5. Закон України «Про Національний банк України». URL: <http://zakon4rada.gov.ua/laws/show/679-14>.(Дата звернення 23.09.18).
6. Щуревич О.І. Теоретико-методологічні основи банківського регулювання та нагляду в Україні / О.І. Щуревич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2015. Вип. 25.3. С. 338–344.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических аспектов государственного регулирования банковского сектора в условиях экономического кризиса. Рассмотрены понятие банковского надзора, определены его основные принципы и задачи. Определены основные полномочия регулятивно-надзорных органов Украины. Указаны основные цели, которые стоят перед банковским надзором, обоснована их суть. Исследован характер влияния глобального экономического кризиса на состояние банковского сектора и на его регулирование со стороны государства.

Ключевые слова: банковский сектор, государственное регулирование, пруденциальный надзор, банки, банковские риски, экономический кризис, банковский надзор.

STATE REGULATION OF THE BANKING SECTOR IN THE CONDITIONS OF THE ECONOMIC CRISIS

Summary. The article is devoted to the study of theoretical aspects of state regulation of the banking sector in the context of the economic crisis. The concept of banking supervision is considered, its basic principles and tasks are defined. The main powers of the regulatory and supervisory bodies of Ukraine are determined. The main goals are set for banking supervision, their essence is justified. The nature of the impact of the global economic crisis on the state of the banking sector and on its regulation by the state has been studied.

Key words: banking sector, state regulation, prudential supervision, banks, banking risks, economic crisis, banking supervision.